

Kıraatlerin Sunumunda İfrâd ve Cem' Meselesi

The Issue of Ifrâd (Reciting One by one) and Jam' (Reciting Collectively) in The Presentation of Recitations (Qirâ'ah)

Mustafa Hamurlı

Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı

PhD, Harran University Faculty of Theology

Department of Reading the Qur'ân and Qirâ'ât Science

Şanlıurfa, Türkiye

mustafahamurli@harran.edu.tr

orcid.org/0000-0001-9153-2800

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 23 February/Şubat 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 20 June/Haziran 2022

Published/Yayın Tarihi: 15 December/Aralık 2022

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Volume/Cilt: 26 **Issue/Sayı:** 2 **Pages/Sayfa:** 605-619

Cite as/Atf: Hamurlı, Mustafa. "Kıraatlerin Sunumunda İfrâd ve Cem' Meselesi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022), 605-619.

<https://doi.org/10.18505/cuid.1078181>

Hamurlı, Mustafa. "The Issue of Ifrâd (Reciting One by one) and Jam' (Reciting Collectively) in The Presentation of Recitations (Qirâ'ah)".

Cumhuriyet Theology Journal 26/2 (December 2022), 605-619. <https://doi.org/10.18505/cuid.1078181>

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology/Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Mustafa Hamurlı).

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Issue of İfrâd (Reciting One by one) and Jam' (Reciting Collectively) in The Presentation of Recitations (Qirâ'ah)

Abstract: It is known that seven mutawâtir recitations (qirâ'ah) or ten recitations date back to the time of the Prop-het Muhammad, and that the Companions recited these different recitations by presenting them to the Prophet. Although the reading styles of the Companions seemed contradictory at first, these readings, which were seen as controversial after the approval of the Prophet, were accepted. It is observed that different recitations, which were read independently and without being combined, in the first period, were combined and started to be read collectively as of the fourth century of the hijra. Therefore, it is important to know which of these two styles is correct and to resolve the conflicts on the subject. It is seen that disagreements on this subject are related to the differences in the places where the recitations are read in general, and that scholars have adopted different opinions for this reason. It is understood that the recitation scholars living in different regions followed a method specific to their region in terms of ifrâd (reciting one by one) and jam' (reciting collectively) and this method was famous in that region. In this respect, it is important to know in which regions and how the ifrâd and jam' method is applied. The fact that the recitations are taught individually (one by one) or by the cem' method (collectively) and the scholars perform both methods shows that there is no problem in the application of these two styles. However, it brings to mind the idea that these two methods, which scholars have applied during the Qur'ân education phase, can also be applied in prayers, ceremonies and events, and in media. In this study, it is clarified in which environments the aforementioned methods can be applied and in which areas they are subject to certain limitations. At the same time, it is aimed to include the practices arising from regi-onal differences on the matter of ifrâd and jam', to address the views of those who prefer to read the reci-tations individually and those who prefer to read the recitations collectively, and to resolve the conflicts on this matter. Performing the recitation individually is the most basic matter in the science of recitation. Because, companions learned the differences in recitation from the Prophet in this way and transferred them to the next generations. Early recitation scholars also adopted this method and followed this path in Qur'ân education. They did not consider it appropriate to finish each recitation from the beginning to the end and move on to another recitation without reciting it. The most famous way of reading in the period of companions is individual reading. In other words, it is to consider any of the ten recitation imams to-gether with their narrators, to read the Qur'ân from the beginning to the end with this recitation, and to recite many times without mentioning other recitations. It is reported that Ibn Mujâhid (d. 324/936) reci-ted the Qur'ân 20 times with his teacher Abdurrahman b. Abdus (d. 283/896) from the beginning to the end, with the recitation of Nâfi'. The matter of the jam' (collection) of recitations is to read any part of the Qur'ân with different recitation narrations and to take into account all the recitations existing in the de-signated part. It is transition to another section after the presentation about the determined section or sura is over. It is of great importance for the student to read the recitations independently at the first stage. For this reason, it is understood that there were no drawbacks such as time problems and lack of help for the student in the first period of recitation education, and naturally, there was no situation that required the collection of recitations. However, it is possible to say that this situation has changed after the spread of the Islamic geography to many regions and the meeting of people with different cultures with the Qur'ân and the science of recitation. The jam' process of the recitations coincides with the fourth century of hijra. Ibn al-Jazarî (d. 883/1429) states that recitations by combining them became widespread since the fourth century of the hijra and recitation scholars accepted this method. It is stated that decrea-se in the interest in the science of recitation and lack of will in the students reveal the practice of jam' in recitation. Although some recitation scholars consider it absolutely makrûh to gather qirâ'ahs during teaching, it is understood that this subject is permissible according to the common view. The vast majo-riety of scholars are of the opinion that such recitations are not permissible regarding the collection of recitations in prayers. For, worships are tawqîfî (dependent on the declaration of Islam and is not permis-sible to change it) and no additions or reductions can be made. Since prayer is a form of worship, it is necessary to adhere to the form and style that reached us from the Prophet. It is understood that scholars have adopted two different views on the jam' of recitations in wedding ceremonies, celebrations, media and various events where people come together. Although geographies they live in are different, it can be stated that scholars generally accepted gathering of recitations in events and ceremonies and they wel-comed this.

Keywords: Recitation, Qur'ân, Narration, Jam', İfrâd.

Kıraatlerin Sunumunda İfrâd ve Cem' Meselesi

Öz: Mütevâtir yedi kıraat veya on kıraatin Hz. Peygamber dönemine dayandığı, sahâbîlerin bu farklı kıraatleri Hz. Peygambere arz ederek okudukları bilinmektedir. Sahabenin okuyuş tarzları başta birbirine zıt gibi görünse de Hz. Peygamber'in onayından sonra ihtilâflı görülen bu okuyuşlar kabul görmüştür. İlk dönem-de birbirinden bağımsız olarak ve cem' edilmeden okunan farklı

kıraatlerin, hicri dördüncü asırdan itiba-ren birleştirilerek topluca okunmaya başlandığı müşahede edilmektedir. Dolayısıyla bu iki tarzdan hangi-sinin doğru olduğunun bilinmesi ve konuyla ilgili ihtilafların giderilmesi önemlidir. Bu konudaki ihtilafla-rın, genel anlamda kıraatlerin okunduğu mekânların farklılığıyla ilgili olduğu ve âlimlerin bu nedenden ötürü farklı düşünceler benimsediği görülmektedir. Farklı bölgelerde yaşayan kıraat âlimlerinin ifrâd ve cem' konusunda, buldukları bölgeye has belirli bir yöntem izledikleri ve bu yöntemin o yörede meşhur olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan ifrâd ve cem' yönteminin hangi bölgelerde ve nasıl uygulandığının bilinmesi ehemmiyet arz etmektedir. Kıraatlerin münferid (tek tek) ya da cem' yöntemi ile (toplucu) oku-tulması ve âlimlerin her iki yöntemi de icra etmeleri, bu iki tarzın uygulanmasında herhangi bir proble-min bulunmadığını göstermektedir. Ancak âlimlerin Kur'an eğitimi safhasında uyguladıkları bu iki yön-temin namazlarda, tören ve etkinliklerde, televizyon ve radyolarda da uygulanabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bu çalışmada ise, bahsekonu yöntemlerin hangi ortamlarda uygulanabileceği ve hangi alanlarda belli bir sınırlamaya tabi tutulduğu mevzusuna açıklık getirilmektedir. Aynı zamanda ifrâd ve cem' konusunda bölge farklılığından kaynaklanan uygulamalara yer verilmesi, kıraatleri birebir okumayı tercih edenlerle, kıraatleri birleştirerek topluca okumayı tercih edenlerin görüşlerine değinilmesi ve bu konudaki ihtilafların giderilmesi hedeflenmektedir. Kıraatlerin ferdi olarak eda edilmesi kıraat ilminde en temel husustur. Zira sahâbiler kıraat farklılıklarını Hz. Peygamberden bu şekilde öğrenmiş ve sonraki nesillere aktarmışlardır. İlk dönem kıraat âlimleri de bu metodu benimsemiş ve Kur'an eğitiminde bu yolu takip etmişlerdir. Her bir kıraati başından sonuna kadar bitirip hatim etmeden diğer bir kıraate geçmeyi uygun görmemişlerdir. Sahâbe döneminde en meşhur okuyuş şekli ferdi okuyuş şeklidir. Yani on kıraat imamından herhangi birisini ravileriyle birlikte ele alıp Kur'an'ı başından sonuna kadar bu kıraat üzere okumak ve diğer kıraatlere değinmeden birçok defa hatim yapmaktır. İbn Mücâhid'in (öl. 324/936) Kur'an'ı Nâfi' kıraati üzere başından sonuna kadar hocası Abdurrahman b. Abdûs'un (öl. 283/896) yanında yirmi defa hatim ettiği nakledilmektedir. Kıraatlerin cem'i meselesi, Kur'an'daki herhangi bir bölümün farklı kıraat rivayetleriyle okunması ve belirlenen bölümde var olan bütün kıraat okuyuşlarının dikkate alınmasıdır. Belirlenen bölüm ya da sûreyle ilgili sunum bittikten sonra başka bir bölüme geçilmesidir. Kıraatlerin ilk etapta müstakil olarak okunması talebe için büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple ilk dönem kıraat eğitiminde zaman problemi ve talebedeki himmet eksikliği gibi farklı olumsuzlukların bu-lunmadığı ve haliyle kıraatlerin cem' edilmesini gerektirecek bir durumun hasıl olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak İslâm coğrafyasının birçok bölgeye yayılması ve farklı kültüre sahip insanların Kur'an ve kıraat ilmiyle tanışması sonrası bu durumun değiştiğini söylemek mümkündür. Kıraatlerin cem' edilmiş süreci yaklaşık olarak hicretin dördüncü yüzyılına rastlamaktadır. İbnü'l-Cezerî (öl. 883/1429), kıraatlerin cem' edilerek okunmasının hicri dördüncü yüzyıldan itibaren yaygınlaştığını ve kıraat âlimlerinin bu yöntemi kabul ettiklerini ifade etmektedir. Kıraat ilmine olan ilginin azalması ve talebelerdeki irade eksikliğinin kıraatlerde cem' uygulamasını ortaya çıkardığı belirtilmektedir. Öğretim esnasında kıraatlerin cem' edilmesini her ne kadar bazı kıraat âlimleri mutlak anlamda mekruh kabul etse de yaygın görüşe göre bu konunun caiz olduğu anlaşılmaktadır. Namazlarda kıraatlerin cem' edilmesi konusunda âlimlerin büyük çoğunluğu bu tarz okuyuşların caiz olmadığı görüşündedir. Zira ibadetler tevkîfidir ve herhangi bir ekle-me ya da çıkarma yapılamaz. Namaz da bir ibadet olması hasebiyle Hz. Peygamber'den bize ulaşan şekil ve tarza bağlı kalınması gerekmektedir. İnsanların bir araya geldiği düğün merasimlerinde, törenlerde, tele-vizyonlarda, radyolarda ve farklı bir takım etkinliklerde kıraatlerin cem' edilmesi konusunda ise âlimlerin farklı iki görüş benimsedikleri anlaşılmaktadır. Yaşadıkları coğrafyalar farklı olsa da âlimlerin genel iti-bariyle etkinlik ve merasimlerde kıraatlerin cem' edilerek okunmasını kabul ettikleri ve bunu olumlu karşıladıkları söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, Rivayet, Cem', İfrâd.

Giriş

Kur'an-ı Kerim'in korunacağı ve kıyamete kadar muhafaza edileceği Cenabı Allah tarafından belirtilmekte ve Kur'an'ın ilâhi kitapların sonuncusu olduğu vurgulanmaktadır. Kur'an'ın sahip olduğu bu konunun gereği olarak Hz. Peygamber Kur'an'ı sahabeyle telkîn yoluyla aktarmış, Kur'an'ın harflerini ve kıraatini bu usul üzere onlara öğretmiştir. Kur'an'ın ezberlenmesini teşvik eden Hz. Peygamber Kur'an ve kıraat eğitiminin kimden alınması gerektiğine de dikkat çekmiştir. "Kur'an'ın indığı şekliyle okumak isteyen kimse onu Ümmü Abd'in (Ubey b. Ka'b) kıraati üzere okusun"¹ diyerek kıraat eğitiminin icra edilmesinde belli bir metodun izlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamberin bu tavsiyesinden yola çıkarak Kur'an ve kıraat eğitiminin ancak bu alanda uzman olan kimselerden alınması ve bizzat onların icrasıyla bu eğitimin gerçekleşmesi gerektiği söylenebilir. Dolayısıyla kıraat ilminin

¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 4/278; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1978), "Menâkib" 46 (No. 3790); Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, thk. Abdulfettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1988), "Menâkib" 76 (No. 8256); Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Mahmud Halil (Beyrut: Dâru'r-Risâle el-'Âlemiyye, ts.), "Fedâilu's-sahâbe" (No. 138).

temelinin Hz. Peygamber dönemine dayandığı ve Kur'an'ı farklı okuyuş tarzlarını bizzat Hz. Peygamber'in onayladığı görülmektedir.² Sahabe dönemi sonrasında kıraat ilminin gelişme gösterdiği ve kıraat imamlarının bu ilmi icra etme noktasında birbirinden farklı metotlar izledikleri anlaşılmaktadır. Bu bakımdan kıraatlerin ifrâd'ı ve cem'i meselesinin ne zaman ortaya çıktığı, kıraatlerin sunuş şekilleri ve bu şekillerden hangi usulün doğru olduğunun belirlenmesi önem arz etmektedir. Kıraat imamlarının bu alanda ciddi çaba sarf ettikleri ve aslı olmayan okunuş biçimlerini bu ilmin kapsamı dışında bıraktıkları bilinen bir gerçektir.³

Günümüzde kıraatlerde ifrâd ve cem' konusu çerçevesinde yapılan önemli bir çalışma yer almaktadır. "İbnü'l-Cezerî'de İndirâc Usûlü" başlıklı bu çalışmada İbnü'l-Cezerî özelinde ifrâd ve cem' kavramları ele alınmaktadır.⁴ Ancak bu çalışmada ifrâd ve cem' yönteminin bütün yönleriyle uygulanabilir olmasının hükmüne, hangi ortamlarda uygulanabileceğine ve bu yöntemlerin hangi bölgelerde yaygın bir şekilde icra edildiği konularına yer verilmemiştir. Bu makalede, az önce işaret edilen konulara açıklık getirilmesi ve alanda görülen bu eksikliğin giderilmesi hedeflenmiştir.

Her ilim dalında olduğu gibi kıraat ilminin de kendine has bazı istilahları bulunmaktadır. Bu kavramlar bilinmeden kıraat ilmiyle ilgili metinleri okuyabilmek veya bu metinleri doğru yorumlayabilmek mümkün görünmemektedir. Zira bu kavramların sözlük anlamlarıyla kıraat ilminde kullanıldıkları anlamlar arasında göz ardı edilemeyecek derecede farklılıklar mevcuttur. Kıraat ilmi alanında kullanılan kavramların sahası oldukça geniş olmakla beraber makale hacmine sığmayacak derecede çok fazladır. Bu sebeple bazı kavramların doğru yorumlanması ve benzer kavramlarla olan farklılıklara dikkat çekilmesi önem arz etmektedir. Bu önemli kavramlar kısaca şöyledir:

Kıraat, sözlük anlamı olarak okumak ve tilavet etmek anlamlarına gelmektedir.⁵ Kıraat ilminde kullanılan bir kavram olarak kıraat, yedi veya on kıraat imamlarından herhangi birisinin ittifakla kabul ettiği okuyuş tarzına verilen addır.⁶

Anlatmak, haber etmek ve nakletmek anlamlarına gelen *rivayet*⁷, terim olarak yedi ya da on kıraat imamından nakledilen görüşlerin birbirine oranla farklılıklar arz etmesidir. Başka bir deyişle, bu farklı görüşü nakleden kişiye nispet edilen okuyuş tarzıdır.⁸ Nâfi'in (öl. 169/785) Verş (öl. 197/812) rivayeti veya Âsım'ın (öl. 127/745) Hafs (öl. 180/796) rivayeti bu hususa örnek gösterilebilir.

Tarîk, kelime anlamı olarak yol, yön, yöntem ve rota anlamlarına gelmektedir.⁹ Bir kavram olarak *tarîk*, kıraat imamlarının râvîlerinden nakleden talebelere nispet edilen farklı okuyuş şekilleridir.¹⁰ Nâfi'in Verş rivayetinin Ezrak *tarîki* veya Verş'in Şâtibiyye *tarîki* buna örnek teşkil etmektedir.

² Muhammad İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Sadr, 1968), 206-207.

³ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdilberr, *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed Becâvî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l Ma'rife, 2012), 3/129.

⁴ Murat Akkuş, "İbnü'l-Cezerî'de İndirâc Usûlü" (İbnü'l-Cezerî Sempozyumu Tebliğ ve Müzakere Metinleri, Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 551-580.

⁵ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab* (Beyrut: Dâru Sadır, 1414), 1/128; Muhammed b. Muhammed Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Beyrut: Dâru'l-Hidâye, ts.), 1/364; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1943), 1/412; İbrahim b. Sa'id Devserî, *Muhtasarü'l-'ibârât li-mu'cemi mustalahâtü'l-kirâât* (Riyad: Dâru'l-Hadâra li'n-neşr, 2008), 96.

⁶ Fırat Yavuz, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, ed. Ali Öge (İstanbul: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 34; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Yansımaları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1996), 73; Devserî, *Muhtasarü'l-'ibârât li-mu'cemi mustalahâtü'l-kirâât*, 96.

⁷ Ahmed Fâris, *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1991), 2/453; Muhammed b. Ebû Bekir Râzî, *Muhtârü's-sihâh* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1995), 132.

⁸ Abdulhamit Birışık, *Kıraat İlmî ve Tarihi* (Bursa: Emin Yayınları, 2004), 21; Yavuz, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, 124; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Yansımaları*, 79.

⁹ Fâris, *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*, 3/450; Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 189.

¹⁰ Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşru fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbâ' (Beyrut: el-Matba'atü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 2009), 1/199; Yavuz, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, 147; Karaçam, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Yansımaları*, 79-80.

Edâ, sözlük anlamı olarak ödeme, görevi yerine getirme ve hizmet sunma anlamlarını taşımaktadır.¹¹ Bir kavram olarak edâ, kıraat imamlarının kendi hocalarından naklettikleri Kur'an kıraatlerini kendilerinden sonra gelen kimselere sunmasıdır.¹² Talebelerin hocalarından öğrendikleri kıraati yine onlara okumaları ya da hocanın talebelerine kıraat ilmini telkîn yoluyla okutmaları bu kapsamda değerlendirilmektedir.

1. Kıraatlerde İfrâd Meselesi

İfrâd kelimesi sözlükte "bir şeyi tek ve yalnız bırakmak, onu başkasından ayırmak" anlamlarına gelmektedir.¹³ Kıraat ilminde kullanılan bir kavram olarak ifrâd iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi, Kur'an okuyucusunun yedi veya on kıraat imamının sadece bir tanesini dikkate alarak okuması ve aynı kıraati farklı vecihleriyle birlikte eda etmesidir.¹⁴ Fakat bunu yaparken diğer kıraat imamlarının okuyuş tarzlarına müdahale etmemektedir. Okuyucu Kur'an'ın tamamını bu şekilde okuyup hatim yapabileceği gibi belirli bir sûreyi ya da sûredeki bazı âyetleri bu minval üzere okuyabilir.¹⁵ İkincisi ise Kur'an'ın tamamını ya da bir kısmını belli bir kıraatin iki ravisinden birinin rivayeti üzere okumasıdır. Bu tarz okuyuşlar, Kur'an'ı tek rivayet üzere okumak şeklinde tanımlanmaktadır. Buna göre okuyucu ilk olarak Kur'an'ı belli bir rivayet üzere baştan sona hatim etmekte ve daha sonra diğer rivayetleri ele almaktadır.¹⁶ Görüldüğü üzere bu usulde kıraat okuyan bir okuyucu, Kur'an'ın tamamını bir rivayet üzere bitirmeden diğer rivayete geçmemektedir. Dolayısıyla ifrâd kavramının kıraat imamları nezdinde üç farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Birincisi, Kur'an'ı on kıraat imamından birisinin bilinen en meşhur rivayetleriyle birlikte başından sonuna kadar okunmasıdır. Örneğin, Nâfi' kıraatini okuyan bir kimsenin bu kıraati Kâlûn (öl. 220/835) ve Verş rivayetleriyle, Âsım kıraatini okuyan bir kimsenin de bu kıraati Hafs ve Şu'be (öl. 193/809) rivayetleriyle birlikte okumasıdır.¹⁷

İkincisi, okuyucusunun on kıraat imamının ravilerinden birinin rivayeti üzere Kur'an'ı baştan sona hatim etmesidir. Verş rivayeti üzere Kur'an'ı tümüyle okuduktan sonra Hafs rivayetine başlaması ve Kur'an'ı başından sonuna kadar okuyup bitirmesidir.¹⁸

Üçüncüsü ise, okuyucusunu on kıraat imamının ravilerinden birinin belli bir *tarîki* üzere Kur'an'ı hatim etmesidir. Örneğin Verş kıraatının Ezrak *tarîki*, Şâtibiyye *tarîki* veya Eshbâhî *tarîk*lerinden birisi üzere Kur'an'ı baştan sona okumasıdır.¹⁹

Kıraat ilminin tarihine bakıldığında, bu ilimde uzmanlaşmış âlimlerin kendi talebelerine öncelikle belli bir kıraatin bir rivayetini ya da belli bir rivayetin belli bir *tarîkini* okuttukları müşahade edilmektedir.²⁰

1.1. Kıraatlerin İfrâd'ı Konusunun Temeli

Kıraatlerin ferdî olarak eda edilmesi kıraat ilminde en temel husustur. Zira sahabiler kıraat farklılıklarını Hz. Peygamberden bu şekilde öğrenmiş ve sonraki nesillere aktarmışlardır. İlk dönem kıraat âlimleri de bu metodu benimsemiş ve Kur'an eğitiminde bu yolu takip etmişlerdir. Her bir kıraati başından sonuna kadar bitirip hatim etmeden diğer bir kıraate geçmeyi uygun görmemişlerdir. Hatta bazı kıraat imamları her bir kıraatin ravi'lerini bireysel olarak ele almıştır. Asrısaadette Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ud ve Ubey b. Ka'b gibi sahabilerin, Kur'an'ın farklı şekillerde okunduğu gerekçesiyle Hz. Peygamber'e başvurdukları ve daha önce duymadıkları kıraatlerin aslını kendisine sordukları nakledilmiştir.²¹ Sahabe arasında yaşanan bu hadiseler, sahabenin Kur'an'ı

¹¹ Fâris, *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*, 1/74; Râzî, *Muhtârû's-sihâh*, 15.

¹² Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'în ve mürsidü'l-âlibîn*, thk. Ali İmrân (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1999), 81; Yavuz, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, 34.

¹³ Râzî, *Muhtârû's-sihâh*, "frd" 518; Fâris, *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*, "frd" 4/500; İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, "frd" 4/327.

¹⁴ Abdulfettâh Hüneydî, *el-Edilletü'l-akliyye fi hükmi cem'i'l-kirâati'n-nakliyye* (Mısır: Dâru's-Sahâbe, 2006), 10.

¹⁵ Devserî, *Muhtasarü'l-ibârât li-mu'cemi mustalahâtü'l-kirâât*, 29; Muhammed Mutî, *el-Kirââtü ve kibâri'l-kurrâ fi Dimeşk mine'l-karni'l-hâdir* (Dimeşk: Dâru'l Fikr, 2003), 269.

¹⁶ Muhammed Havvâ, *el-Medhal ilâ ilmi'l-kirâât* (Beyrut: y.y., ts.), 42.

¹⁷ Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1402), 1/112.

¹⁸ Fethî Ubeydî, *el-Cem'u bi'l-kirâati'l-mütevâtira* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2016), 133.

¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/201.

²⁰ Muhammed b. Muhibbu'd-dîn Nüveyrî, *Şerhu Taybetü'n-neşr fi'l-kirâati'l-âşr*, thk. Cemâluddîn Şeref (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 164; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 1/142.

²¹ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Cami'u's-sahîh* (Beyrut: el-Mektebetü'r-Risâle, 2015), "Fedâilu'l-Kur'an", 66; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahîh-i Müslim* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, 1955), "Salâtü'l-müsâfirîn" 48, (No. 818); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*,

sadece bir kıraat üzere telakki ettiklerine işaret etmektedir. Bununla beraber Kur'an'ı farklı kıraat rivayetleri birlikte okuyabilen sahabelerin de var olduğu göz ardı edilmemelidir. Ancak Hz. Peygamber'in herhangi bir sahabeye Kur'an'ı farklı rivayetleriyle ta'lim ettirdiğine dair sahih bir rivayet bulunmamaktadır.²² Sahabe döneminde en meşhur okuyuş şekli, Kur'an'ın belli bir kıraat üzere birçok defa hatim etmeleridir. İbn Mücâhid'in (öl. 324/936) Kur'an'ı Nâfi' kıraati üzerine başından sonuna kadar hocası Abdurrahman b. Abdûs'un yanında yirmi defa hatim ettiği nakledilmektedir.²³ Aynı şekilde Ebû Hasan Abdulğani el-Husarî'nin, hocası Ebû Bekir el-Kasrî'nin yanında on yıl süren talebelik sürecinde doksan hatim yaptığı ifade edilmektedir.²⁴ Tek kıraat üzere birden fazla hatim yapma geleneğinin, kıraatlerin cem' edildiği hicri beşinci asra kadar devam ettiği görülmektedir.²⁵ Burada asıl maksadın bir kıraati farklı rivayetleriyle daha iyi öğrenebilmek ve aynı kıraat üzere birden çok hatim yapma isteği olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu dönemdeki kıraat âlimleri talebelerin birden fazla kıraat okumak yerine, gayret ve himmetlerini tek bir kıraat üzerine yoğunlaştırmalarını talep etmişlerdir.

1.2. Kıraatlerin Münferid Okunuşu

Ferdî okuyuş şekli, on kıraat imamından herhangi birisini ravileriyle birlikte ele alıp Kur'an'ı başından sonuna kadar bu kıraat üzere okumak ve diğer kıraatlere değinmemektir. Sonraki aşama ise kıraat imamının iki ravisinden birisini tercih edip Kur'an hatmini bu rivayet üzere gerçekleştirmektir.²⁶ Örneğin ilk etapta Nâfi' kıraatinin iki ravisinden biri olan Kâlûn rivayeti üzere, daha sonra da Nâfi' in diğer ravisi olan Verş rivayeti üzere Kur'an'ın hatmedilmesidir.²⁷ Bazı kıraat âlimleri, Kur'an hatminin Nâfi' ve Hamza dışındaki kıraat imamlarının her iki rivayetiyle birlikte tek hatim şeklinde yapılmasını caiz görmüşlerdir. Ancak Nâfi' ve Hamza kıraatini bu kullanımdan istisna tutarak her bir rivayetin müstakil olarak okunmasını tercih etmişlerdir. Buna göre Hamza kıraatini öğrenmek isteyen bir talebenin öncelikle Kur'an'ı Halef veya Hallâd rivayeti üzere ayrı ayrı hatim etmesi gerekmektedir.²⁸ İlk dönem kıraat âlimlerinin infirâd yöntemini tercih ettikleri ve talebelerin bir kıraati bitirmeden başka bir kıraate geçmelerine izin vermedikleri müşahede edilmektedir. Onların bu davranışının temelinde kıraatlerin iyi kavranması ve talebenin iradesinin test edilmesi arzusu yer almaktadır. Zira tek bir kıraati okuyabilecek kabileyete sahip olmayan bir talebeye taşıyamayacağı bir yükü yüklemenin pek fayda sağlamayacağı söylenebilir.

2. Kıraatlerin Cem'i Meselesi

Cem' kelimesinin lügat anlamı, birbirinden ayrı duran şeyleri birleştirmek ve tek parça haline getirmektir.²⁹ Kıraatlerin cem'i meselesi bazı âlimler tarafından *irdâf* olarak da tanımlanmaktadır.³⁰ İrdâf, bir şeyi başka bir şeyin ardına koymak, onun peşi sıra getirmek anlamında kullanılan mastar bir kelimedir.³¹ Kıraatlerin cem'i meselesinin kavram olarak tanımı ise, Kur'an'daki herhangi bir bölümün farklı kıraat rivayetleriyle okunması ve belirlenen bölümde var olan bütün kıraat okuyuşlarının dikkate alınmasıdır. Belirlenen bölümle ilgili sunum bittikten sonra başka bir bölüme geçilmesidir.³² Bazı kıraat imamaları bu konuyu, aynı hatim içerisinde birden fazla kıraatin seslendirilmesi şeklinde izah etmektedir.³³ Kimi âlimlere göre kıraatlerin cem'i, belirlenen kıraatleri daha iyi kavrayabilmek ve bütünüyle hâkim olabilmek için Kur'an'ın herhangi bir bölümünü belirli kıraat rivayetleriyle tefekkür,

5/125; Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, "Kitâbü'l-İftitâh", 11 (No. 940); Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hâkim en-Nîsâbü'rî Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn* (Haydarabad: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1915), 2/223.

²² Buhârî, *el-Cami'u's-Sahîh*, "Fedâilu'l-Kur'an", 66 (No. 1089).

²³ Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *es-Seb'atü fi'l-kirâât* (Kahire: Dâru'l-Me'arif, 1400), 88.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/194; İbnü'l-Cezerî, *Gayetu'n-nihâye*, 2/185.

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *el-Müncid*, 72; İbrahim Muhammed Cermî, *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'an* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2001), 41; Akkuş, "İbnü'l-Cezerî'de İndirâc Usûlü", 558-559.

²⁶ Abdulazîz el-kâri', *Sünenü'l-kurrâ ve menâhîcu'l-mücevidîn* (Medine-i Münevvere: Mektebetü'd-Dâr, 1414), 40.

²⁷ Nüveyrî, *Şerhu Taybetü'n-neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, 2/133.

²⁸ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beirut: Dârü'l-M'arife, 1317), 2/647; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/194.

²⁹ Fâris, *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*, 1/479.

³⁰ Saîd Arab, *el-Kurrâu ve'l-kirâatu bi'l-mağrib* (Beirut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1410), 65.

³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, 9/403.

³² Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1996), 425-426; Devserî, *Muhtasarü'l-ibârât li-mu'cemi mustalahâtü'l-kirâât*, 53.

³³ Hüneydî, *el-Edilletü'l-akliyye fi hükmi cem'i'l-kirâati'n-nakliyye*, 44.

tedebbür ve tezekkür ile okumak, vakf, ibtida ve benzeri usüllere riayet ederek en güzel şekilde eda etmeye çalışmaktır.³⁴ Bir âyette farklı kıraat vecihlerinin bulunması durumunda okuyucunun bu konuda iki yöntemine başvurduğu görülmektedir. İlgili âyeti bir defa okuyup yalnızca ihtilaf konusu olan yeri farklı vecihleriyle birlikte tekrarlamaktadır. Ya da farklı rivayetleri barındıran âyeti baştan sona ayrı ayrı okumaktadır.³⁵ Farklı dönem ve coğrafyalarda her iki yönteminde uygulandığı ve özellikle İbnü'l-Cezerî dönemine kadar bu iki yöntemin varlığını hissettirdiği, kıraat âlimleri nezdinde uygulamaya tabi tutulduğu göze çarpmaktadır.

2.1. Kıraatlerin Cem' Ediliş Şekilleri

Kıraat ilminin öğrenim ve öğretim sürecinin ilk etapta ferdî olarak başladığı ve daha sonra zaman kazanma ve daha çok öğrenciye ulaşabilme amacı gibi birçok etkenden dolayı cem' yöntemine geçiş yapıldığı ifade edilmektedir. Farklı coğrafyalarda yaşayan kıraat âlimlerinin bu yöntemi farklı şekillerde icra ettikleri anlaşılmaktadır. Kıraatlerin cem' ediliş şekillerini aşağıdaki gibi tasnif etmek mümkündür. Birincisi, Kıraat imamlarından birisine nisbet edilen iki rivayeti birleştirmektir. Nâfi' kıraatinin Kâlûn ve Verş rivayetlerini veya Âsım kıraatinin Hafs ve Şu'be rivayetlerini bir hatimde birleştirmek bu hususa örnek teşkil etmektedir. Belli bir kıraati baz aldığı için bu tarz okuyuşlar *kıraatin ferd'i* ya da herhangi bir kıraat tamlamasıyla *Nafi' kıraatinin ferd'i* şeklinde isimlendirilmektedir.³⁶

İkincisi, Yedi kıraat imamı dışındaki kurrâ'dan iki veya daha fazla kıraati cem' etmektir. İbn Kesîr kıraati ile Ebû 'Amr kıraatlerinin cem'i ya da Nafi', İbn Kesîr ve Ebû 'Amr kıraatlerinin cem' edilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Bazı bölgelerde bu okuyuş tarzına *el-Cem'u's-sağîr* ya da *Cem'u'l-cem'i's-sağîr* adı verilmektedir.³⁷

Üçüncüsü, Yedi kıraat imamının ya da on kıraat imamının rivayetlerinin tamamını bir hatimde birleştirmektir. Diğer bir deyişle Kur'an'ı başından sonuna kadar yedi kıraat rivayetini veya on kıraat rivayetini ilgili âyetlerde zikretmektir. Kıraat ilminde mutlak anlamda söylenen cem' kavramıyla kastedilen de budur. Kıraat imamlarından İbnü'l-Cezerî bu cem' türüne *Cem'ü'l-cem'* adını vermektedir.³⁸

Dördüncüsü, Nâfi' kıraatinin ravi'leri olan Kâlûn ve Verş'ten nakledilen on rivayeti birleştirmektir. Bu bölüm *el-Cem'u's-sağîr* adıyla da anılmaktadır. Bu rivayetler Ezrak, Ezher ve Asbahânî'nin Verş'ten, Ebû Nuşeyt, Hulvânî ve Ebû İshâk el-ezdi'nin Kâlûn'dan naklettikleri rivayetlerdir.³⁹

Kıraatlerin ilk etapta müstakil olarak okunması talebe için büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple ilk dönem kıraat eğitiminde zaman problemi ve talebedeki himmet eksikliği gibi farklı olumsuzlukların bulunmadığı ve haliyle kıraatlerin cem' edilmesini gerektirecek bir durumun hasil olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak İslâm coğrafyasının birçok bölgeye yayılması ve farklı kültüre sahip insanların Kur'an ve kıraat ilmiyle tanışması sonrası bu durumun değiştiğini söylemek mümkündür.

2.2. Cem' Kıraatinin Oluşumu

Kıraatlerin cem' ediliş süreci yaklaşık olarak hicretin dördüncü yüzyılına rastlamaktadır. İbnü'l-Cezerî, kıraatlerin cem' edilerek okunmasının hicri dördüncü yüzyıldan itibaren yaygınlaştığını ve kıraat âlimlerinin bu yöntemi kabul ettiklerini ifade etmektedir.⁴⁰ Ancak bu tarz okuyuşun kimler tarafından keşfedildiği konusu netlik kazanmamıştır. Buna rağmen kıraat ilmi alanında çalışma yapan bazı araştırmacılar, kıraatte cem' metodunu ilk keşfedenlerin Mağrib (Fas) ve Endülüs kurrâ'sı olduğunu belirtmişlerdir.⁴¹ Bu metodun ortaya çıkmasında önemli iki unsurun öne çıktığı görülmektedir. Kıraat ilmine olan ilginin azalması ve talebelerdeki irade eksikliğinin kıraatlerde cem' uygulamasını ortaya çıkardığı belirtilmektedir. Dolayısıyla kıraat âlimleri, kıraat

³⁴ Abdulazîz el-kâri', *Sünenü'l-kurrâ ve menâhîcu'l-mücevvidîn*, 36.

³⁵ Necati Tetik, *Kıraat İlminin Ta'limi Başlangıçtan 19. Hicri Asra Kadar* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 99-105; Ubeydî, *el-Cem'u bi'l-kirâati'l-mütevâtira*, 131.

³⁶ Ubeydî, *el-Cem'u bi'l-kirâati'l-mütevâtira*, 306.

³⁷ Arab, *el-Kurrâu ve'l-kirâatu bi'l-mağrib*, 145.

³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Gayetu'n-nihâye*, 1/49-50; Nüveyrî, *Şerhu Taybetü'n-neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, 199.

³⁹ Ubeydî, *el-Cem'u bi'l-kirâati'l-mütevâtira*, 315.

⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *el-Müncid*, 72; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfu fuzalâ'i'l-beşer*, thk. Abdurrahim Mehera (Beirut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2006), 1/108.

⁴¹ İbnü'l-cezerî, Bu metodun kimler tarafından keşfedildiği konusunun ihtilafı bir mevzu olduğunu, zira hicri dördüncü asırda yaşamış olan Ahmed b. Mehrân'ın da kıraat ilmini bu yöntem üzere ta'lim ettiğini ve kendisinin Asbahân'lı bir alim olduğunu dile getirmiştir. Bu durumda Cem' metodunun kimler tarafından keşfedildiği konusunun daha fazla araştırılması gerektiğine dikkat çekmektedir. İbnü'l-Cezerî, *el-Müncid*, 73.

ilminin yok olma korkusu ve terk edilmesi endişesi sebebiyle farklı kıraatlerin cem' edilmesine imkân tanımışlardır.⁴² Ancak bu metodun kullanılmasını belirli şartlarla sınırlamışlardır. Buna göre kıraatleri ferdi olarak okuyabilen, kıraatlerin rivayet ve *tariklerine* vâkıf olan ve Kur'an'ı her bir kıraate göre ayrı ayrı hatim eden kimselerin bu yöntemi kullanabilecekleri ifade edilmektedir. Muteber sayılan kıraat âlimlerinden bu ilmi alan ve kıraat ilmine bütünüyle hâkim olan kimselerin ise bu hükümden istisna edildikleri anlaşılmaktadır. Kıraat ilminin öğretilmesinde mütesâhil davranan âlimler, Nâfi' ve Hamza dışındaki beş kıraatin bireysel olarak (iki ravi'siyle birlikte) cem' edilmesini caiz görmüşlerdir. Nâfi' ve Hamza kıraatlerinde ise, Kâlûn ve Verş ile Halef ve Hallâd rivayetlerinden her birinin usulü üzere hatim yaptıktan sonra Nâfi' (Kâlûn-Verş) ve Hamza (Halef-Hallâd) kıraati üzere cem' edilip hatim yapılmasına imkân tanımışlardır.⁴³

Kıraatlerin cem' edilmesini gerekli kılan en önemli sebeplerden birisi, kıraati kısa ve öz bir şekilde öğrenme isteğidir. Zira bu yöntem, kıraat ilmi talebelerinin daha uzun sürede kat edecekleri mesafeyi kısaltmaya olanak sağlamaktadır. Ayrıca bu yöntemde, gereksiz tekrarların önüne geçilmekte ancak rivayetlerin farklılığından kaynaklı tekrarların zikredilmesine ihtimam gösterilmektedir.

2.3. Kıraatlerin ifrâd ve Cem' Edilmesi Konusunda İlk Yazılan Eserler

İlk dönem eserlere bakıldığında kıraatlerin ifrâd yöntemi üzere tasnif edildiği birçok eserin kaleme alındığı görülecektir. Bu eserlerin bir kısmı konunun teorik kısmına yoğunlaşırken diğer bazı eserlerde pratik yönünü ele almışlardır. Bu alanda yazılmış ilk eserlerden biri Ebû Hasan Ali b. Abdulazîz el-kaysî el-Endelusî'nin (öl. 556/1161) telif ettiği "*el-İstidlâl 'ala raf'i'l-işkâl fî cem'i'l-kirâât*" adlı eseridir. Hakeza Süleyman Ensârî el-Kurtubî'nin (öl. 730/1329) "*Tertîbü'l-edâ ve beyânü'l-cem'i fî'l-ikrâ*" adlı eseri, Ebû'l-'Ala İdrîs b. Muhammed el-hüsni'nin (öl. 1137/1724) "*Nüzhâtün'nâziri ve's-sâmi' fî itkâni'l-irdâfi ve'l-câmi*" adlı eseri de bu alanda yazılan meşhur kaynaklar arasında yer almaktadır. Kıraat âlimlerinden bazıları kendi yazdıkları eserlerin müstakil bir bölümünde kıraatlerin cem'i konusuna yer vermişlerdir. Kıraatlerin birleştirilmesi ya da art arda zikredilmesi hususunu ilk gündemine alan âlim Abdurrahman b. Abdulmecîd es-Safrâvî'dir. (öl. 636/1238) Kendisi "*el-İ'lân*" adlı eserinde bu konuyu etraflıca ele almış, ilk önce her bir kıraat imamının iki rivayetini birleştirmiş daha sonra da yedi kıraat imamının rivayetlerini cem' etmiştir.⁴⁴ Yazdığı eserlerde bu yöntemi konu edinen diğer bir âlim de "*en-Neşr*" adlı eseriyle İbnü'l-Cezerî'dir.⁴⁵ Kıraatlerin ifrâd ve cem'i konusunda yazılan eserler elbette bahsi geçen kaynaklarla sınırlı değildir. Bu eserleri öne çıkaran en önemli husus, konuyla alakalı yazılan ilk eser konumunda olmalarıdır. Kıraatlerin cem'i konusuna değinen eserlerin, ilgili konuyu kitabın tümünde zikretmekten ziyade, konuyla uyumlu müstakil bir başlık altında ele aldıkları müşahede edilmektedir.

2.4. İfrâd ve Cem' Yöntemi Konusunda Bazı Uygulamalar

Bahsedeceğimiz yöntemler ictihâdî olduğu için bu uygulamalar bölgeden bölgeye farklılık gösterebilmektedir. Belli bir coğrafyada tanınmış herhangi bir âlimin metodu farklı bölgeler nezdinde benimsenmeyebilmektedir. Hatta bazen aynı coğrafyada yaşayan kıraat âlimlerinin bile farklı yöntemleri takip ettikleri müşahede edilmektedir. Bu çerçevedeki uygulamaları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

a. Okuyucu ilk olarak yedi kıraat imamının her bir ravisinin rivayeti üzere Kur'an'ı hatmetmektedir. Ayrı ayrı yapılan bu hatimlerin toplamı on dört rivayet üzere bitirilmektedir. Daha sonra her bir kıraat imamının kıraati üzere Kur'an'ı yedi defa hatmetmektedir. Son olarak kıraatleri cem' ederek yedi kıraat üzere Kur'an'ı baştan sona okumaktadır. Şayet okuyucu on kıraat üzere ta'lim görmek istiyorsa diğer üç imamın ravilerinin rivayeti üzere Kur'an'ı hatmetmeli ve daha sonra on kıraat üzere cem' usulüyle Kur'an kıraatini baştan sona icra etmelidir.⁴⁶ Kıraatlerin oluşum süreciyle birlikte uygulanagelen bu yöntemin müttekaddim kıraat âlimlerine ait olduğu ve hicri dördüncü asra kadar kıraat ilminin bu yöntem üzere icra edildiği anlaşılmaktadır.

b. Okuyucunun her bir kârî'in kıraati üzere (iki ravi'siyle birlikte) Kur'an'ı baştan sona yedi defa hatmetmesidir. Şayet yedi kıraat değil de on kıraat üzere okuyacaksa okuyucunun bunu on hatime tamamlaması gerekmektedir. Daha sonra bütün kıraatleri

⁴² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/195.

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/196.

⁴⁴ Nüveyrî, *Şerhu Taybetü'n-neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*, 3/245; Hüneydî, *el-Edilletü'l-'akliyye fî hükmi cem'i'l-kirâati'n-nakliyye*, 15.

⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/194.

⁴⁶ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 2/195; Nüveyrî, *Şerhu Taybetü'n-neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*, 164.

(on kıraat) cem' ederek topluca bir hatim gerçekleştirir.⁴⁷ Bu kıraat yöntemi farklı coğrafyalarda ün salmış kıraat âlimleri tarafından nispeten icra edilse de çoğunlukla Hindistan ve Pakistan kıraat âlimlerinin bu metodu kullandıkları görülmektedir.

c. Kıraat eğitimi alan bir kimsenin Kur'an'ı bazı ravilerin rivayeti ya da bazı kıraat imamlarının kıraati üzere baştan sona hatmetmesidir. Örneğin ilk önce Kâlûn rivayeti üzere bir hatim gerçekleştirir. Sonrasında Verş rivayeti ile ikinci bir hatim ve daha sonra da Nâfi' kıraati üzere (tümünü birleştirerek) üçüncü bir hatim icra eder. Ancak daha sonra İbn Kesîr'in (iki ravisiyle birlikte) kıraati üzere bir hatim yapar. Burada dikkat çeken nokta, okuyucunun herhangi bir kıraat imamının her iki ravisini dikkate alarak okuma mecburiyetinde olmamasıdır.⁴⁸ Bu eğitim yönteminin herhangi bir coğrafyaya ait olmaktan ziyade bireysel bazı kıraat hocalarının tercihleri sonrası ortaya çıktığı görülmektedir. Kıraat hocaları öğrencilerin durumunu izleyerek onlara göre bir yöntem geliştirmişlerdir.

d. Kur'an okuyucusunun Kur'an'daki herhangi bir sûreyi belirli bir kıraat (iki ravisiyle birlikte) üzere okuyup bitirmesidir. Akabinde aynı sûreyi yedi kıraat üzere okuması, sonrasında da on kıraat üzere aynı sûreyi tekrar okumasıdır. Bu bölümde kıraatler bir bütün halinde okunabileceği gibi önce rivayetler ve daha sonra kıraatin kendisi okunabilmektedir. Örneğin okuyucu öncelikle sûreyi Hâlef ve Hallâd'ın rivayeti üzere okuyabildiği gibi sûreyi direk olarak Hamza kıraati üzere de okuyabilmektedir.⁴⁹ Kıraat ilminde bu eğitim modelinin genellikle Musul âlimleri tarafından benimsendiği ve onlar tarafından icra edildiği anlaşılmaktadır.

e. Okuyucunun kıraat eğitimine Nâfi' kıraatiyle başlaması ve öncelikli olarak Nâfi' kıraatini on *tariki* üzere rahatlıkla okuyabilecek seviyeye gelmesidir. Daha sonra Nâfi' kıraatiyle İbn Kesîr kıraatini cem' edip her iki kıraat üzere Kur'an'ı hatmetmesidir. Ardından sırasıyla Ebû Amr ve İbn Âmir'in kıraati üzere birer hatim gerçekleştirmesidir. Son olarak kûfeli kıraat imamlarının (Âsım, Hamza, Kisâî) kıraati üzere üçünü cem' ederek Kur'an'ı hatmetmesidir.⁵⁰ Okuyucu bazı kıraat rivayetlerini münferid olarak diğer bazılarını da birleştirerek Kur'an'ı hatim ettikten sonra meşhûr yedi kıraati cem' ederek Kur'an'ı bu usûl üzere hatmetmektedir. Bahse konu bu yöntemin istisnai bir uygulama olduğu ve sadece Mağribli (Fas) kıraat âlimleri tarafından icra edildiği anlaşılmaktadır.

2.5. Kıraatlerin Cem' Edilmesinin Hükmü

Kıraatlerin cem' edilmesinin hükmü konusunda farklı görüşler öne sürülmektedir. Bu konunun üç bölümde değerlendirilmesi, konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

2.5.1. Öğretim Esnasında Kıraatlerin Cem' Edilmesinin Hükmü

Kıraatlerin cem'i konusunun ilk olarak bu yöntemle ortaya çıktığı düşünülmektedir. Her ne kadar bazı kıraat âlimleri bu yöntemi mutlak anlamda mekruh kabul etse de bu konuda iki farklı görüşün var olduğu görülmektedir.⁵¹ Bazı âlimler, aynı ortamda ve bir hatim içerisinde bütün kıraatlerin cem' edilmesini mekruh kabul etmişlerdir. Buna gerekçe olarak da, bu tarz bir okuyuşun ne Hz. Peygamber ve ne de sahabe ya da tabiîn döneminde bulunmadığını, bununla ilgili herhangi bir rivayetin sabit olmadığı görüşünü ileri sürmektedirler.⁵² Aynı zamanda bu yöntemin Kur'an'ın mevcut düzenini bozacağını ve dinleyicileri Kur'an'ı tefekkür etmekten alıkoyacağını iddia etmektedirler.⁵³ İkinci görüşe göre, öğretim esnasında, aynı ortamda ve tek hatimde kıraatlerin cem' edilmesi caizdir. Bu yaygın görüş kurrâ tarafından da kabul görmüş ve bu yöntem üzere hocalar talebelerine ders vermişlerdir.⁵⁴ Bu görüşü savunanlar, Hz. Peygamber'in Cebrâil'e Kur'an'ı arz ettiğinden bahseden hadisi delil göstermişlerdir. Zira hadiste Hz. Peygamber'in Ramazan ayında Kur'an'ı Cebrâil'e bir defa arz ettiği ifade edilmiştir. Yani Hz. Peygamber'in Kur'an'ı baştan sona

⁴⁷ Yâsir İbrâhîm Mezrû'î, *et-Tibyân li men talebe'l-icâzete* (Kuveyt: Mektebetü'l-Menâr, 2003), 65.

⁴⁸ Arab, *el-Kurrâu ve'l-kirââtü bi'l-mağrib*, 207; Ubeydî, *el-Cem'u bi'l-kirââtü'l-mütevâtira*, 312.

⁴⁹ Hüneydî, *el-Edilletü'l-'akliyye fi hükmi cem'i'l-kirââtü'n-nakliyye*, 34; Mezrû'î, *et-Tibyân li men talebe'l-icâzete*, 62.

⁵⁰ Ebû'l Hasan el-Ensârî, *Tertibu'l-edâi ve beyâni'l-cem'i fi'l-ikrâ* (Ürdün: Dâru'l-emân, 2013), 83; Arab, *el-Kurrâu ve'l-kirââtü bi'l-mağrib*, 76; Ubeydî, *el-Cem'u bi'l-kirââtü'l-mütevâtira*, 316.

⁵¹ Abdulazîz el-kârî, *Sünenü'l-kurrâ ve menâhucu'l-mücevidîn*, 40.

⁵² Hüneydî, *el-Edilletü'l-'akliyye fi hükmi cem'i'l-kirââtü'n-nakliyye*, 16-17.

⁵³ Ebû Bekr el-Haddâd, *el-Âyâtü'l-beyyinât fi hükmi cem'i'l-kirâât* (Kahire: Matbaatü'l-me'âhid, 1984), 19; Lebîb Saîd, *et-Teğannî bi'l-Kur'an* (Mısır: el-Matbaatu's-Sekâfiyye, 1985), 77; Hüneydî, *el-Edilletü'l-'akliyye fi hükmi cem'i'l-kirââtü'n-nakliyye*, 16; İbrahim b. Ahmed Marğînî, *en-Nücûmu't-tavâlî' "ala'd-dureri'l-levâmî" fi asli mekrai'l-imâmî Nâfi'* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2004), 260.

⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/148.

Cebraîl'e okuduğu ve hatim ettiği dile getirilmiştir. Bu durumda Hz. Peygamber'in Kur'an'ın nazil olduğu bütün kıraatlerle sunmuş olması gerekmektedir. Aksi halde Kur'an'ın sadece bir kıraatinin Cebraîl'e arz edildiği ve diğer kıraatlerin ise eksik kaldığı zannı akla gelebilmektedir.⁵⁵ Diğer bir delil de, kıraatlerin cem' edilmesinin talebelere kolaylık sağladığı ve bir anlamda kıraat ilminin unutulmasını engellediği söylenebilir.

2.5.2. Namazlarda Kıraatlerin Cem' Edilmesinin Hükümü

Namaz kılan bir kimsenin okuduğu bölümle ilgili farklı kıraat rivayetlerini zikretmesi ve âyetlerin bütün vecihlerine yer vermesidir. Bu hususun caiz olup olmadığıyla alakalı farklı iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüş, bu tarz okuyuşların caiz olmadığıdır. Zira ibadetler tevkîfidir ve herhangi bir ekleme ya da çıkarma yapılamaz. Namaz da bir ibadet olması hasebiyle Hz. Peygamber'den bize ulaşan şekil ve tarza bağlı kalınması gerekmektedir. Kaldı ki Hz. Peygamber'den ya da onun ashabından bu hususa örnek teşkil edebilecek herhangi bir rivayet nakledilmemiştir. Namazda farklı kıraatlerin birleştirilmesini uygun görmeyen âlimler, bu tarz okuyuşların namazdaki huşu, dua ve zikirlere mani olduğunu dile getirmektedirler.⁵⁶ İkinci görüş ise, farklı kıraat rivayetlerinin namazda okunabileceği şeklindedir. Zira Cenab-ı Allah Kur'an'da "Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"⁵⁷ demekte ve kıraat konusunda Müslümanları herhangi bir sınırlamaya tabi tutmamaktadır. Dolayısıyla farklı kıraat rivayetleri de bu âyetin kapsamına girmektedir. Ancak bu noktada çoğu âlimlerin birinci görüşü tercih ettiği ve namazlarda farklı rivayetlerin okunmasını caiz görmedikleri söylenebilir.⁵⁸

Başta kıraat olmak üzere namazdaki bütün rükünlerin (eda ediliş şekli) tevkîf olduğu ve hangi rükünlerde nelerin okunabileceği konusuna fıkıh kitaplarında detaylı bilginin yer aldığı bilinmektedir. Sahâbe, tâbiîn ve sonraki dönemlerde, namaz kıraati esnasında birden fazla kıraatin cem' yöntemi uygulanarak seslendirildiği nakledilmemektedir. Namazlarda böyle bir uygulamanın nakledilmemiş olması, namaz kıraati esnasında cem' yönteminin uygulanamayacağını göstermektedir.

2.5.3. Tören ve Etkinliklerde Kıraatlerin Cem' Edilmesinin Hükümü

İnsanların bir araya geldiği düğün merasimlerinde, törenlerde, Televizyonlarda, radyolarda ve farklı bir takım etkinliklerde Kur'an okunduğu ve bazı kurrâ'nın yaptıkları okuyuşlarda farklı kıraat rivayetlerini cem' ettikleri görülmektedir. Bu hususta da âlimlerin farklı iki görüş benimsedikleri anlaşılmaktadır. Asrısaalette ve sonraki ilk üç asırda bu tarz uygulamalar gerçekleşmediği için bazı ilim adamları bunun caiz olmadığı görüşündedirler. Hatta bazıları bunu bidat kapsamında değerlendirmiştir.⁵⁹ Ancak bir önceki konuda olduğu gibi bu hususu yasaklayan bir durumun söz konusu olmadığını dile getiren ve âyetin 'umûm manasından yola çıkarak bunu caiz gören âlimler de mevcuttur. Bununla beraber bu kısmı bir önceki kısımdan ayıran önemli bazı farklılıklar göz ardı edilmemelidir. Zira bu ortamlarda okunan kıraatlerle namazda okunan kıraatler insanlar üzerinde farklı izler bırakmaktadır. Namazda tek rivayet üzerine okunan kıraatler, huşu ve sükûneti celb ederken bu tür ortamlarda ise farklı kıraatlerde yapılan okuyuşlar daha çok dikkat çekmekte ve insanlar üzerinde etkili olmaktadır.⁶⁰ Geçmişten bugüne sesi güzel kâriilerin toplantı ve etkinliklerde farklı kıraatleriyle birlikte Kur'an kıraatini icra ettikleri ve bu okuyuş tarzının günümüze kadar uygulanageldiği görülmektedir. Yaşadıkları coğrafyalar farklı olsa da Müslümanların genel itibarıyla etkinlik ve merasimlerde kıraatlerin cem' edilerek okunmasını kabul ettikleri ve bunu olumlu karşıladıkları söylenebilir. Dolayısıyla toplu ortamlarda bu tarz okuyuşların icra edilmesinin daha tesirli olacağı mülâhaza edilmektedir.

⁵⁵ Abdulazîz el-kârî, *Sünenü'l-kurrâ ve menâhîcu'l-mücevidîn*, 41; Ubeydî, *el-Cem'u bi'l-kırâati'l-mütevâtira*, 185.

⁵⁶ Abdulazîz el-kârî, *Sünenü'l-kurrâ ve menâhîcu'l-mücevidîn*, 41.

⁵⁷ el-Müzzemmil 73/20

⁵⁸ Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm Ebû Şâme, *el-Mürşidu'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. İbrahim Şemsuddîn (Beirut-Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 142.

⁵⁹ Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mecmuu Fetâvâ* (Riyad: Matba'atü'r-Riyad, 1413), 13/404; Ebû Şâme, *el-Mürşidu'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-kitâbi'l-'azîz*, 143.

⁶⁰ Ebû Şâme, *el-Mürşidu'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-kitâbi'l-'azîz*, 144.

2.6. Kıraatlerin Cem' Edilip Birlikte Okunmasının Şartları

Burada bahse konu olan şartlar, kıraatlerden ziyade Kur'an'ı farklı kıraatlerle okumak isteyen okuyucularda bulunması istenen şartlardır. Zira kıraat imamları, kıraatleri cem' etmek isteyen ilim talebelerinde belli bazı vasıfların bulunmasını gerekli görmüşlerdir.⁶¹ Bu hususlar şöyledir:

2.6.1. Niyetini Hâlisane Kılması

Kıraatle iştigal eden her talebenin bu niteliğe sahip olması, kıraati öğrenirken de öğretirken de bu ahlaka sahip olması gerekmektedir. Farklı amaçlarla kıraat öğrenen ya da öğreten kimselerin kıyamette kötü bir akibete maruz kalacakları hadislerde bildirilmektedir. Ebû Hureyre'nin Hz. Peygamber'den naklettiği şu hadis bu meseleye ışık tutmaktadır. "Kıyamet günü ilk hesabı görülecek kişilerden birisi de ilim öğrenmiş, öğretmiş ve Kur'an okumuş kimsedir. Bu kişi huzura getirilir. Allah ona verdiği nimetleri hatırlatır. O da hatırlar ve itiraf eder. Kendisine: Peki, bu nimetlere karşılık ne yaptın? diye sorulur. O da ilim öğrendim, öğrettim ve senin rızân için Kur'an okudum, cevabını verir. Bu cevaba karşılık kendisine: Yalan söylüyorsun. Sen 'âlim' desinler diye ilim öğrendin, 'ne güzel okuyor' desinler diye Kur'an okudun. Bunlar da senin hakkında söylendi, buyrulur. Sonra meleklerle emredilir ve yüzüstü cehenneme atılır."⁶² Bu şartın ne denli önemli olduğu bilinmesine rağmen ölçülebilir olmadığı da göz ardı edilmemelidir. Zira ihlas bâtinî bir ameldir ve hiç kimsenin fark edebilmesi mümkün değildir. Bu nedenle kıraat âlimleri, ihlasından şüphe duyulduğu için ilim talebelerine ders verilmemesini doğru bulmamaktadır.⁶³ Çünkü ilk etapta farklı saiklerle ilim yoluna baş koyan talebelerin, ilim tedrisatında gösterdikleri başarı ve gayret neticesinde önceki niyetlerinden vazgeçtikleri ve ilmi sadece Allah'ın rızasını kazanmak için elde ettikleri görülmektedir. İslam tarihinde imam Gazalî gibi bu tecrübeyi yaşayan birçok ilim adamının ismi geçmektedir. Kıraat ilminin diğer ilimlere nazaran riya ve gösterişe daha açık bir alan olması hasebiyle ihlas ve samimiyet kavramları bu alanda daha çok önem arz etmektedir.

2.6.2. Adalet ve Liyakat Sahibi Olması

Kıraat ilmi alanında birikimi olan kimselerin kişilik bozucu etkenlerden ve ilmî şahsiyetine zarar verecek unsurlardan sakınması gerekmektedir. Bu konuda esas olan kişinin dışa yansıyan halidir. Dolayısıyla kıraat âlimleri nezdinde dikkate alınan husus, kişinin iç âleminden ziyade dış âlemden herkes tarafından adil ve liyakat sahibi olarak görünmesidir. Bu nedenle kıraat hocasının (iç âlemden) adaletli olup olmadığı sorgulanması doğru bir davranış olarak kabul edilmemektedir. Zira kişinin iç âlemindeki adalet vasfını fark edecek olanlar, hâkimler ve yargıçlar gibi bu işte uzmanlaşmış kimselerdir. Halkın veya sıradan bir ilim talebesinin bunu bilmesi mümkün görünmemektedir.⁶⁴ Dolayısıyla kıraat alanında uzman eğitimcilerin, liyakat ve ehliyet sahibi talebelere kıraat ilmini ifrâd ve cem' yöntemiyle aktarabilecekleri anlaşılmaktadır. Ancak bu yetkinliğe sahip olamayan talebelere sınırlı bir eğitim metodunun uygulanmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir.

2.6.3. Kur'an'ın Lafzını ve Okunuş Şekillerini Kavrayabilecek Zekâyâ Sahip Olması

Kur'an'ın lafzını kavramakla kastedilen onu ezberlemek, istendiğinde Kur'an'ın herhangi bir yerini ezberden okuyabilmektir. Aynı zamanda harflerin mahreçlerini, sıfatlarını, gunne'leri, med'leri, revm'i, işmâm'ı, imâlê'yi, ihtilâs'ı ve kıraatle ilgili diğer mevzuları iyi kavramış olmaktır.⁶⁵ Kıraat hocası, kıraat ilminin usüllerini bilmekle kalmamalı ferşî farklılıklara da vakıf olmalıdır. Caiz olan okuyuş şekilleriyle caiz olmayan okuyuş şekillerini birbirinden ayırabilmeli ve kıraatler içerisindeki vâcibî ihtilâf ile câzî ihtilâf yerlerini bilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra kıraat eğitimi alan talebelerin de kıraat usüllerini içeren ve bu ilmin inceliklerini sürekli zihninde tutmalarına imkân sağlayacak bir metin ezberlemeleri gerekli görülmektedir.⁶⁶ Kıraat âlimleri ve

⁶¹ Ali Cürçânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1403), 108.

⁶² Müslim, *Sahîh-i Müslim*, "İmârât", 43.

⁶³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *et-Tibyân fi âdâbi hameleti'l-Kur'an*, thk. Beşîr Muhammed (Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1994), 34; İbnü'l-Cezerî, *el-Müncid*, 63; Velîyyullah Sîdî Ali en-Nûrî es-Safakâsî, *Ğaysu'n-Nef fi'l-kırâati's-seb'*, thk. Muhammed Şahin, ts., 15; el-Bennâ, *el-İthâf*, 1/112.

⁶⁴ Nüveyrî, *Şerhu Taybetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, 1/39.

⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *el-Müncid*, 72; Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr el-Kastellânî, *Letâifu'l-işârât li-fünûni'l-kırâât* (Medine-i Münevvere: Vizâratu'ş-şuûni'l-İslâmiyye ve'd-da'veti ve'l-irşâd, 2014), 1/172; Nüveyrî, *Şerhu Taybetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, 2/135.

⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/199; İbnü'l-Cezerî, *el-Müncid*, 72; Kastellânî, *Letâifu'l-işârât li-fünûni'l-kırâât*, 1/172.

Kurrâ nezdinde, yedi kıraati cem' ederek birlikte okumak isteyenlerin Şâtıbiyye metnini ezberlemesi, 'Aşere-i suğrâ'yı birlikte okumak isteyen kimselerin Şâtıbiyye ile birlikte Durrâ metnini, 'Aşere-i kübrâ'yı tercih edenlerin ise Taybetü'n-neşr metnini ezberlemeleri bir gelenek haline gelmiştir. Kavrama kabiliyetleri üst seviyede olan talebelerin kıraatleri ifrâd ve cem' yöntemiyle daha kolay okuyabilecekleri ve bu yöntemi sonraki nesillere kolaylıkla aktarabilecekleri söylenebilir.

2.6.4. Kıraatlerin Öncelikle İfrâd Usûlüyle Okunması

Kıraat ilmine yeni başlayıp kıraatleri cem' ederek okumak isteyenlerin öncelikli olarak kıraatlere ifrâd yöntemi ile başlaması ve Kur'an'ı bu şekilde hatmetmesi gerekmektedir. Ancak kıraatleri cem' edecek kabiliyete sahip kıraat ilmi talebelerinin ifrâd usûlü üzere okumalarına gerek yoktur. Zira bazı kıraat âlimlerinin, hocalarına sunum yaparken kıraatleri ferdî değil de birleştirerek eda ettikleri görülmektedir. İbnü'l-Cezerî de kıraatlerin tek tek ve birbirinden bağımsız şekilde okunduktan sonra cem' edilebileceğini, yetenek ve kabiliyet sahibi kimselerin ise buna mecbur olmadıklarını dile getirmektedir.⁶⁷ Zira kıraat ilminde zaman mefhumu çok önemlidir. Kıraat alanında belli bir birikime sahip olan talebeye her bir kıraati ayrı ayrı okutmanın hem zaman kaybına ve hemde talebede de gözle görülür bir irade eksikliğine yol açacağı aşikardır.

2.6.5. Vâcibî İhtilâf ile Câizî İhtilâf'ı Birbirinden Ayırabilmesi

Câizî İhtilâf, kıraat imamlarından nakledilen tercihlili okuyuş şekilleridir. Genellikle bu ihtilâflar, meddi 'arız'da olduğu gibi okuyuş vecih'lerinde meydana gelmektedir. Bu durumda okuyucu herhangi bir vech'i tercih edebilmektedir. Vâcibî ihtilâf ise rivayetlerdeki farklılıklardır. Kıraat rivayetlerindeki farklılıklar da bu kapsamda değerlendirilmektedir. Dolayısıyla okuma ya da dinleme esnasında bu kuralların ihlal edilmesi caiz değildir.

2.7. Kıraatlerin Cem' Edilmesinde İzlenmesi Gereken Kurallar

Daha önce de belirtildiği üzere kıraatlerde asıl olan bireysel ve birbirinden bağımsız olarak okunmasıdır. Ancak belirli şartlar dâhilinde birden fazla kıraatin cem' edilebildiği görülmektedir. Bu şartlar kısaca şöyle açıklanabilir:

2.7.1. Kıraatte Vakf ve İbtidâ Kurallarına Uymak

Vakf kelimesi sözlükte "hapsetmek, alıkoymak, durmak ve durdurmak"⁶⁸ anlamlarına gelmektedir. Kıraat ilminde kullanılan bir kavram olarak "anlamı tamamlamak için kurrâ'nın tespit ettiği yerlerde durmak, anlamın bozulmayacağı belirli yerlerden başlamak suretiyle kıraatte eda keyfiyetinin bilinmesini sağlamak"⁶⁹ şeklinde ifade edilmektedir. İbtidâ ise vakf kelimesinin zıttıdır ve bir şeye ilk defa başlama anlamını içermektedir.⁷⁰ Bir kavram olarak ibtidâ "vakf yaptıktan sonra kıraate devam etmek için tekrar başlamak veya ilk kıraate başlayış anlamına gelmektedir."⁷¹ Kur'an'ın anlam bütünlüğü açısından vakf ve ibtidâ konusu önem arz etmektedir. Dolayısıyla kıraatler cem' edilirken vakfedilen yerlerin sahih olmasına dikkat edilmelidir. Âyetin anlamını bozacak veya istenmeyen bir anlamın ortaya çıkmasına vesile olacak şekilde vakfedilmemelidir. Yûsuf sûresindeki (وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتَاعِنَا فَأَكَلَهُ الذِّئْبُ) âyet bu hususa örnek gösterilebilir. Âyet üzerinde doğru şekilde vakfedildiğinde cümle "Yûsuf'u eşyamızın yanında bıraktık. (Bir de ne görelim) O'nu kurt yedi."⁷² şeklinde anlam kazanır. Ancak cümlenin sonunda değil de (فَاكَلَهُ) kelimesi üzerinde vakfettiğimizde âyetin anlamı "Yûsuf'u eşyamızın yanına bıraktık. O'da eşyamızı yedi" şekline dönüşür ve görüldüğü üzere âyetin anlamı bütünüyle bozulur. Kıraat ilminde vakf konusu önemli olduğu kadar ibtidâ konusu da çok ehemmiyet arz etmektedir. Dolayısıyla okuyucunun kıraatleri cem' ederken nereden başlaması gerektiğine dikkat etmesi elzemdir. Vakf konusunda da belirtildiği üzere âyetin anlamına halel getirecek tarzlardan sakınılması gerekmektedir.

⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/199; Nüveyrî, *Şerhu Taybetü'n-neşr fi'l-kıraati'l-aşr*, 2/135.

⁶⁸ Fâris, *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*, 6/135; Râzî, *Muhtârû's-sihâh*, 344.

⁶⁹ Nihat Temel, *Kur'an Kıraatinde Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2009), 41-42.

⁷⁰ Fâris, *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*, 1/212; Râzî, *Muhtârû's-sihâh*, 31.

⁷¹ Temel, *Kur'an Kıraatinde Vakf ve İbtidâ*, 44.

⁷² Yûsuf 12/17

2.7.2. Kıraatler Hususunda Bütüncül Bir Yaklaşım Sergilemek

Burada kastedilen konu, belli bir kıraat rivayetini takip ederken onu bir bütün olarak nakletmek ve birinden diğerine geçiş yapmamaktır. Okuyucunun kıraatleri cem' ederken bir kıraat rivayetiyle başka bir kıraatin rivayetini ya da bir kıraatteki hüküm diğer bir kıraatteki hüküm ile birleştirmesi ve her ikisini aynı anda okumasıdır. Kıraat ilminde bu yöntem halt veya telfik⁷³ adı ile bilinmektedir.⁷⁴ Örneğin, (فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ) âyetini İbn Kesîr (آدَمُ) kelimesini nasb ile (كَلِمَاتٍ) kelimesini de raf' ile okurken diğer kıraat imamları (آدَمُ) kelimesini raf' ile (كَلِمَاتٍ) kelimesini de nasb ile okumuşlardır. Bu durumda bir kurrâ'nın çıkıp da kıraatleri cem' etme düşüncesiyle her iki kelimeyi raf' ile ya da nasb ile okuması mümkün değildir. Bu tarz okuyuşlar, hiçbir kıraat imamının kabul etmediği yeni bir kıraat çeşidini ortaya çıkaracağı için caiz değildir.⁷⁵

Sonuç

Kıraat ve rivayetleri münferiden okumanın asıl olduğu, sahâbîlerin Kur'an'ı bu yöntemle Hz. Pey-gamber'den öğrenip sonraki nesillere aktardıkları anlaşılmıştır. Kadîm kıraat âlimlerinin de bu metodu benimsedikleri ve çoğunlukla kıraatleri münferid olarak rivayet ettikleri müşahede edilmiştir. Ancak kıraatlerin dördüncü asırdan itibaren bazı kurrâ tarafından cem' yöntemiyle nakledilmeye başlandığı ve bu geleneğin günümüze kadar devam ettiği görülmüştür. Âlimleri, kıraatleri cem' etmeye sevk eden en önemli etken, metinleri kısa tutma ve gereksiz tekrarlardan kaçınma arzusudur. Kıraatlerin cem' edilmesi konusunda farklı hükümler öne sürülmüştür. Bazı kıraat âlimleri bunu istisnasız caiz görürken diğer bazıları da bu yöntemi belirli kayıtlarla sınırlandırmıştır. Kıraatlerin cem' edilindeki bu farklı yaklaşımların, kıraatlerin icra edileceği yerin farklılığıyla alakalı olduğu anlaşılmıştır. Farklı coğrafyalarda yaşayan kıraat âlimlerinin ifrâd ve cem' hususunda birbirlerinden farklı yöntemler izledikleri müşahede edilmiştir. Âlimlerin çoğunluğu, cemaatin dikkatini dağıtacağı ve onları tefekkürden alıkoyacağı düşüncesiyle kıraatlerin namazda cem' edilmesini uygun görmemişlerdir. Zira namazdaki kıraat anı, tefekkür ve tedebbür ile ihya edilmesi gereken bir andır. Kıraat esnasında farklı kıraat vecihlerinin tekrar edilmesi namazdaki huşu ve sükunete engel olacaktır. Tv ekranlarında, radyolarda, etkinlik ve törenlerde ise bu endişeye ma-hal vermediği ve insanları manevi anlamda daha çok etkilediği için çoğu kıraat imamları bunu caiz kabul etmişlerdir. Ancak, kıraatlerin ta'limi ve okunması esnasında bu yöntemin uygulanmasında âlimler nezdinde ihtilâf bulunmamaktadır. Kıraatlerin cem' edilmesini caiz gören âlimler, bu kıraatlerin öncelikle münferid olarak okunmasını gerekli görmüşlerdir. Cem' metodunun ifrâd metoduna sağladığı en önemli üstünlüğün talebeye eğitimi kolaylaştırması ve kendisine zaman kazandırmasıdır. Cem' metodunda tale-benin, okumaya geçmeden önce bütün kıraatleri ifrâd üzere öğrenmiş, kıraat ve resm-i hatta dair birer kitabı ezberlemiş, tecvidi ve harflerin sıfat ve mahreçlerini öğrenmiş olması ve uygulayabilmesi gerekmektedir. Bunun yanısıra okuyucu, kıraat vecihlerini cem' ederken uygunsuz yerlerde durmamaya ve vakif sonrasında uygun olmayan yerlerden başlangıç yapmama-ya dikkat etmelidir. Bununla beraber kıraatleri cem' ederken herhangi bir kıraatin ya da rivayetin ihmal edilmemesi önem arz etmektedir.

⁷³ Bu tabir, tilavet esnasında belli bir kıraatin rivayetini gözetmeksizin ve kıraatler arası farklılıkları iade etmeksizin vecihleri birbirine karıştırarak nakletmeyi ifade eder. Mesela (وَهُوَ) kelimesindeki hâ harfini bir yerde iskân ile (وَهُوَ) şeklinde, diğer bir yerde ise (وَهُوَ) şeklinde ötreli okumaktır. Bu durum "halt" (حُلْط) ve "telfik" (تَلْفِيق) kavramları ile ifade edilmektedir. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/18-19; Yavuz, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, 79.

⁷⁴ Devserî, *Muhtasarü'l-ibârât li-mu'cemi mustalahâtü'l-kirâât*, 46.

⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/211.

Kaynakça

- Abdulazîz el-Kâri'. *Sünenü'l-kurrâ ve menâhîcu'l-mücevidîn*. Medine-i Münevvere: Mektebetü'd-Dâr, 1414.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût. 36 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1998.
- Akkuş, Murat. "İbnü'l-Cezerî'de İndirâc Usûlü". 551-580. Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Arab, Saîd. *el-Kurrâu ve'l-kırâtu bi'l-mağrib*. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 1410.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed. *İthâfî fuzalâ'i'l-beşer*. thk. Abdurrahim Mehera. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 3. Basım, 2006.
- Birişik, Abdulhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2004.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Cami'u's-sahîh*. 1 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'r-Risâle, 3. Basım, 2015.
- Cermî, İbrahim Muhammed. *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'an*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2001.
- Cürcânî, Ali. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1403.
- Devserî, İbrahim b. Sa'id. *Muhtasaru'l-'ibârât li-mu'cemi mustalahâtü'l-kirâât*. Riyad: Dâru'l-Hadâra li'n-neşr, 2008.
- Ebû Şâme, Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Mürşidu'l-vecîz ilâ 'ulûmin tete'alleku bi'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. İbrahim Şemsuddîn. Beyrut-Lübnan: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Ensârî, Ebû'l-Hasan. *Tertîbu'l-edâi ve beyâni'l-cem'i fi'l-ikrâ*. Ürdün: Dâru'l-emân, 1. Basım, 2013.
- Fâris, Ahmed. *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*. thk. Abdusselam Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1991.
- Haddâd, Ebû Bekr. *el-Âyâtü'l-beyyinât fi hükmi cem'i'l-kirâât*. Kahire: Matbaatü'l-me'âhid, 1984.
- Hâkim, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî' Muhammed Hâkim en-Nisâbü'rî. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. 4 Cilt. Haydarabad: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1915.
- Havvâ, Muhammed. *el-Medhal ilâ ilmi'l-kirâât*. Beyrut: y.y., ts.
- Hüneydî, Abdulfettâh. *el-Edilletü'l-'akliyye fi hükmi cem'i'l-kirââtî'n-nakliyye*. Mısır: Dâru's-Sahâbe, 2006.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed. *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*. thk. Ali Muhammed Becâvî. Beyrut-Lübnan: Dâru'l Ma'rife, 2. Basım, 2012.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Mahmud Halil. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâle el-'Âlemiyye, 1. Basım, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-arab*. Beyrut: Dâru Sadır, 3. Basım, 1414.
- İbn Mücâhid, Ahmed b. Mûsâ. *es-Seb'atü fi'l-kirâât*. Kahire: Dâru'l-Me'arif, 2. Basım, 1400.
- İbn Sa'd, Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Sadr, 1. Basım, 1968.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdülhalim. *Mecmuu Fetâvâ*. Riyad: Matba'atü'r-Riyad, 1413.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *en-Neşru fi'l-Kirââtî'l-'Aşr*. thk. Ali Muhammed Dabbâ'. 3 Cilt. Beyrut: el-Matba'atü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 2009.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Gâyetu'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 3. Basım, 1402.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Müncidü'l-mukri'în ve mürşidü't-ţâlibîn*. thk. Ali İmrân. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1999.
- Karaçam. *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevatir Kıraatlerin Yorum Farklılıklarına Yansıması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1996.
- Kastellânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr. *Letâifu'l-işârât li-fünûni'l-kirâât*. 10 Cilt. Medine-i Münevvere: Vizâratu's-şuûni'l-islâmiyye ve'd-da'veti ve'l-irşâd, 2014.
- Marğînî, İbrahim b. Ahmed. *en-Nücûmu't-tavâli' "ala'd-dureri'l-levâmî" fi asli mekrai'l-imâmi Nâfi'*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1. Basım, 2004.
- Mezrû'i, Yâsir İbrâhîm. *et-Tibyân li men talebe'l-icâzete*. Kuveyt: Mektebetü'l-Menâr, 2003.
- Muti', Muhammed. *el-Kirââtü ve kibâri'l-kurrâ fi Dimeşk mine'l-karni'l-evveli ilâ'l-karni'l-hâdir*. Dimeşk: Dâru'l Fikr, 2003.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. Kahire : Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1955.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b Ali b Şuayb. *Sünenü'n-Nesâi*. thk. Abdulfettâh Ebû Gudde. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1988.

- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'an*. thk. Beşîr Muhammed. Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 3. Basım, 1994.
- Nüveyrî, Muhammed b. Muhibbu'd-dîn. *Şerhu Taybetü'n-neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*. thk. Cemâluddîn Şeref. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2003.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir. *Muhtâru's-sihâh*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1995.
- Safakâsî, Veliyyullah Sîdî Ali en-Nûrî. *Ğaysu'n-Nef fî'l-kirâati's-seb'*. thk. Muhammed Şahin, ts.
- Saîd, Lebîb. *et-Teğannî bi'l-Kur'an*. Mısır: el-Matbaatu's-Sekâfiyye, 1985.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-M'arife, 1317.
- Temel, Nihat. *Kur'an Kiraatinde Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2. Basım, 2009.
- Tetik, Necati. *Kıraat İlminin Ta'limi Başlangıçtan 19. Hicri Asra Kadar*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Mustafa el-Bâb el-Halebî, 1. Basım, 1978.
- Ubeydî, Fethî. *el-Cem'u bi'l-kirâati'l-mütevâtira*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2016.
- Yavuz, Fırat. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. ed. Ali Öge. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 1996.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Beyrut: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 2. Basım, 1943.